

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง : วาทินิจตามแนวคิดเรื่องหลักการ โต้แย้ง

โชษิตา มณีใส

ภาควิชาภาษาไทย สำนักศิลปกรรม

ราชบัณฑิตยสถาน

บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๒ ได้รับการยกย่องมาช้านานในแง่ความไพเราะสัมผัสอารมณ์ผู้อ่านผู้ฟัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนที่ขุนแผนกับนางวันทองเผชิญหน้าประคารมกันนั้นเป็นที่ชื่นชอบเป็นพิเศษ ทำให้น่าวิเคราะห์คุณสมบัติที่ทำให้พระราชนิพนธ์ตอนนี้ได้รับความนิยม. เมื่อได้ศึกษาพิจารณาในประเด็นดังกล่าวก็พบว่า กระบวนการที่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์กำหนดให้ตัวละครทั้งสองโต้ตอบกันนั้นประกอบขึ้นอย่างสมบูรณ์งดงามโดยอาศัยศิลป์วิธีการโต้แย้งอย่างมีหลักเกณฑ์ ทั้งยังเปี่ยมพร้อมด้วยไหวพริบปฏิภาณชั้นเชิงทางวาจา และการใช้ถ้อยภาษาอย่างมีรสนิยมนในการโต้แย้งเสียดสี เหน็บแนม ประชดประชัน. องค์ประกอบทั้งหมดผสมผสานกันอย่างกลมกลืนมีเอกภาพในสัดส่วนและจังหวะที่ลงตัว. ศิลป์วิธีที่ส่งผลให้เกิดพลังแห่งวรรณกรรมดังกล่าวนี้น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระราชนิพนธ์ตอนนี้มีคุณค่าประทับใจผู้อ่านผู้ฟังตลอดมาจนถึงทุกวันนี้.

คำสำคัญ : เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๒^๑ ได้รับการยกย่องมาช้านานว่ามีความไพเราะ สัมผัสใจผู้

ฟังได้ดียิ่ง ทำให้มีผู้นิยมฟังกันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนที่ขุนแผนและนางวันทองเผชิญหน้าตัดพ้อต่อคำกันนั้นมีความดีเด่นแก่กวีโวหารที่สามารถสื่อสารอารมณ์ อีกทั้งความ

รู้สึกนึกคิดได้อย่างเข้มข้นและมีพลัง. ศักยภาพแห่งกวีโวหารอันแสดงถึงความเจนจัดแห่งประสบการณ์ ความรู้ ความคิด กรองกลั่นผสมผสานกับศิลป์วิธีอันประณีต และชาญฉลาดที่กวีเลือกสรรมาใช้เพื่อสื่อความหมายและให้เกิดรสคำรสความ ปรากฏเห็นได้ชัดในตอนนี้ซึ่งอาจนับได้เป็นหัวใจสำคัญของบทเสภาตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง.

หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช^๒ กล่าวถึงบทเสภาตอนนี้ว่า “เป็นบทเสภาที่คนไทยชอบฟัง กล่าวคือเป็นการเจรจาระหว่างผัวเมียที่เคยนอกอกนอกใจกันมา จึงเป็นถ้อยคำประชดประชัน ต่อว่า และลำเลิกความหลัง”.

ในการฟังเพื่อสำเร็จอารมณ์ พลังแห่งถ้อยคำประชดประชัน เหน็บแนม ค่อนว่าดังที่ปรากฏในบทก็มีเพียงพอที่จะทำให้ผู้ฟังทั่วไปเกิดความเพลิดเพลินพอใจดังกล่าวได้. แต่ยังมีข้อที่ควรสังเกตพิจารณาต่อไปก็คือ

* บรรยายในการประชุมสำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๔

ถ้อยคำเหล่านั้นประมวลกันขึ้นด้วยกลวิธีใดจึงก่อให้เกิดคุณค่าความหมายดังที่ประจักษ์อยู่ในใจผู้ฟังทุกยุคทุกสมัย.

บทเสภาตอนขุนแผนและนางวันทองตัดพ้อต่อกันนี้หากวิเคราะห์ดูให้ดีจะเห็นว่าถ้อยคำที่ตัวละครทั้งสองสรรหามาใช้โต้ตอบกันมิใช่ถ้อยคำว่างเปล่ากันเปิงปาวอย่างไรทิศทางตามแต่ผู้โต้ตอบจะนึกอะไรได้ หากแต่อิงอยู่กับหลักเกณฑ์บางประการที่ทำให้กระแสรสการเจรจานั้นมีพัฒนาการคลี่คลายไปสู่การลงจบที่เฉียบคมและสวยงาม. หลักเกณฑ์นั้นได้แก่หลักเกณฑ์การโต้แย้ง ที่กวีนำมาใช้ โดยให้ตัวละครเอกทั้งสองมุ่งเอาชนะกันด้วยเหตุผล ไหวพริบและศิลปะแห่งวาทะแบบ มิได้มุ่งโน้มน้าวผู้ฟังคนอื่นให้เห็นคล้อยตาม, หากแต่มุ่งก่อนว่าประชดประชันเหน็บแนมฝ่ายตรงข้ามให้เจ็บช้ำเพื่อแก้คืนที่อีกฝ่ายสร้างความขมขื่นเจ็บแค้นให้แก่ตนนั่นเอง. สิ่งเหล่านี้เป็นที่มาแห่งรสคำและความที่สื่อสารอารมณ์และความคิดได้จับใจผู้ฟัง.

การโต้แย้งที่ดำเนินไปตามหลักเหตุผลและประกอบด้วยวาทะสัมผัสใจผู้ฟังนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความรู้สติปัญญา ไหวพริบและความสามารถในการเชิงวาทะของกวี จนอาจถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญที่สร้างเสริมบูรณาการแห่งคุณค่าของบทเสภาตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างนี้ นับว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจยิ่ง.

กระบวนการโต้แย้งแท้จริงเป็นศาสตร์และศิลป์ ประกอบด้วยหลักวิธี

และกลวิธีซึ่งต้องใช้สติปัญญา ไหวพริบเพื่อเอาชนะกันด้วยกำลังความคิด. จากการศึกษาหลักวิธีการโต้แย้งในหนังสือที่สวามีสัตยานันทปรีเขียนขึ้นทำให้พอทราบได้ว่าศาสตร์ซึ่งรุ่งเรืองมานานในอินเดีย ชนิดนี้มีระบบระเบียบอย่างไร. ในสมัยโบราณชนชั้นปกครองของไทยซึ่งมีความจำเป็นต้องรู้หลักเจรจา คงต้องมีการศึกษาลักษณะใดลักษณะหนึ่งเกี่ยวกับกระบวนการโต้แย้งพอสมควร มิฉะนั้นสุภษัทร่วรงคงไม่กล่าวสอนไว้ว่า “โต้ตอบอย่าเสียคำ”. ศาสตร์นี้คงจะมีได้ศึกษากันเป็นวิชาอิสระชัดเจน หากทว่าสอดแทรกเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งของวิชาหลัก โดยถ่ายทอดทางมุขปาฐะ และอาศัยสติปัญญา ไหวพริบ ประสพการณ์ ตลอดจนความสังเกตของผู้เรียนเป็นปัจจัยสำคัญ.

เนื่องจากแนวทางการโต้แย้งที่ปรากฏในบทเสภาที่บ่งบอกว่าเป็นการโต้แย้งที่มีหลักเกณฑ์ซึ่งสามารถอธิบายได้ แสดงว่ากวีผู้ทรงพระราชนิพนธ์บทเสภาตอนนี้น่าจะทรงพระปรีชาในหลักวิธีที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์นี้ไม่น้อย แต่โดยเหตุที่ยังไม่ได้พบแหล่งความรู้โบราณเกี่ยวกับเรื่องหลักการเจรจาดังกล่าว ในที่นี้จึงได้นำหลักการที่สวามีสัตยานันทปรีกล่าวไว้มากล่าวพอสังเขปในขอบเขตที่เป็นประโยชน์เพื่อความเข้าใจกระบวนการโต้แย้งทั่วไป ซึ่งอาจนำมาใช้วิเคราะห์การโต้แย้งในบทเสภานี้ได้ในระดับหนึ่ง.

ในการวิเคราะห์การโต้แย้ง อย่าง

น้อยที่สุดจะต้องทราบหลักการและความรู้ขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับการโต้แย้ง เช่น องค์ประกอบแห่งทัศนะ, กลยุทธ์แห่งการหักล้างทัศนะของฝ่ายตรงข้ามเพื่อเสนอทัศนะฝ่ายตนให้ได้รับการยอมรับ ทั้งยังควรทราบกลวิธีบางประการเพื่อการหักล้างทัศนะของฝ่ายตรงข้ามที่แต่ละฝ่ายอาจนำมาใช้ด้วย. ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าการหักล้างทัศนะนี้นับเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการโต้แย้ง เนื่องจากการโต้แย้งเป็นเรื่องของการเสนอทัศนะฝ่ายตนให้ได้รับการยอมรับ ซึ่งการกระทำดังกล่าวจะเป็นผลก็ต่อเมื่อสามารถหักล้างทัศนะของอีกฝ่ายหนึ่งลงได้. ฉะนั้นการค้านเพื่อหักล้างทัศนะจึงอาจถือเป็นมูลฐานของการโต้แย้งก็ว่าได้.

องค์ประกอบแห่งทัศนะใดที่ทัศนะหนึ่งย่อมประกอบด้วยญัตติหรือข้อสรุปเหตุหรือเหตุผล และอุทาหรณ์หรือข้อมูล หลักฐาน ตลอดจนหลักความคิดต่างๆ ที่นำมาใช้สนับสนุนความจริงของเหตุ หรือใช้พิสูจน์ความจริงแห่งญัตติหรือข้อสรุป. ด้วยเหตุนี้ความจริงแห่งญัตติหรือข้อสรุปย่อมต้องอาศัยเหตุและอุทาหรณ์เป็นหลัก โดยข้อเท็จจริงของอุทาหรณ์ เป็นเครื่องสนับสนุนความจริงของเหตุ และเหตุเป็นเครื่องสนับสนุนญัตติ. ในการค้านอาจค้านญัตติโดยตรง หรืออาจค้านอุทาหรณ์หรือเหตุก็ได้ตามแต่จะพิจารณาเห็นว่าในกระแสรสการโต้แย้งขณะนั้นองค์ประกอบทัศนะส่วนใดมีจุดอ่อน. โดยเหตุที่องค์ประกอบดังกล่าวมีความเกี่ยวอิงกันอยู่ ฉะนั้นแม้เพียง

อุทากรณ์สามารถถูกค่านลง ญัตติก็จะพลอยล้มด้วย ทั้งที่มีได้ถูกค่านโดยตรงก็ตาม^๓.

การโต้แย้งย่อมขยายตัวไปตามเหตุและอุทากรณ์ที่ทั้งสองฝ่ายหยิบยกมากล่าว. อาศัยเหตุและอุทากรณ์ซึ่งขัดกับญัตติเดิม ญัตติใหม่ย่อมบังเกิดแทรกเข้ามา เรียกว่าญัตติแทรก. ญัตติแทรกนี้ไม่เพียงเป็นเหตุให้การโต้แย้งมีพัฒนาการดำเนินไปเท่านั้น หากยังเป็นเหตุให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้รับชัยชนะหรือพ่ายแพ้ได้ด้วย. ฉะนั้นผู้โต้แย้งทั้งสองฝ่ายต้องมีความระมัดระวังอย่าให้ฝ่ายตรงข้ามตั้งญัตติแทรกขึ้นได้ เพราะถ้ามีการตั้งญัตติแทรกขึ้นได้แล้ว อีกฝ่ายค่านไม่ลงและไม่สามารถตั้งญัตติแทรกของตนขึ้นได้ก็นับว่าเป็นฝ่ายพ่ายแพ้^๔.

การโต้แย้งกันระหว่างขุนแผนกับนางวันทองในส่วนที่แสดงการใช้เหตุผลนั้นหากพิจารณาตามหลักวิธีข้างต้นก็จะเห็นว่าไม่มีความแตกต่างกันนัก.

เมื่อขุนแผนคลายมนต์สะกดกล่าวแก่ฝันให้นางวันทอง นางวันทองก็ทราบได้ว่าผู้ที่อยู่ข้างกายนางนั้นคือขุนแผน, ครั้นความมือไปก็พบขุนช้างก็พยายามปลุกขุนช้างทั้งที่รู้ว่าไม่มีหวัง. ขุนแผนเห็นดังนั้นจึงเกิดความน้อยใจกล่าวตัดพ้อประชดประชัน และนางวันทองก็กล่าวตอบโต้การโต้แย้งจึงเริ่มขึ้น. หากจะพิจารณาตามหลักการโต้แย้ง ทศนะฝ่ายขุนแผนคือนางวันทองเป็นคนไม่ซื่อสัตย์ และทศนะฝ่ายนางวันทองคือขุนแผนเป็นคนไม่ซื่อสัตย์.

เมื่อขุนแผนกล่าวว่า

“นิจจาเจ้าวันทองน้องพี่อา
พี่จำหน้าเนื้อน้องได้ทุกแห่ง
นิจจาใจช่างกระไรมาแปลกแปลง
เอามือค้ำแล้วยังแกลงอยู่คล้อยคล้าย
เจ้าลิ้มนอนซ่อนพุ่มกระทุ่มตา
เด็ดใบบอนซ่อนน้ำที่ไรฝ้าย
พี่เคี้ยวหมากเจ้าอยากพี่ยังคาย
แขนซ้ายคอดแล้วเพราะหนุนนอน
เจ้ามาได้ผัวดีมีทรัพย์มาก
มาลิ้มเลื่อนเพื่อนยากแต่เก่าก่อน
หลงเชิงขุนช้างช่างจะอ่อน
กอดก่อนซุงสักสำคัญคน”

สารที่มากับถ้อยคำนี้คือ นางวันทองไม่ซื่อสัตย์ต่อขุนแผน ทั้งที่ขุนแผนยังคงรักนาง ข้อสนับสนุนคือยังจำทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับตัวเขาและนางได้ไม่ลืม แต่นางลืมเขา. นางวันทองตีความได้ว่าขุนแผนกล่าวหาว่านางไม่ซื่อสัตย์ต่อเขาตนเอง จึงกล่าวโต้แย้งว่าขุนแผนต่างหากที่ไม่ซื่อสัตย์ต่อวันทองดังที่ว่า

“ความสัตย์สารพัดจะสัจจัง
ที่แท้ถึงดอกหาใช่สัตย์ไม่”

ในที่นี้คือการเล่นคำว่าสัตย์ - สัต แล้วโยงความหมาย สัต ไปสัมพันธ์กับถึง ซึ่งหมายความว่าไม่ซื่อตรง เนื่องจาก ๑ สัต = ๒๕ ทะนาน ขณะที่ ๑ ถึง = ๒๐ ทะนาน. หากตกลงซื้อข้าว ๑ สัต แต่ผู้ขายดวงข้าวให้เพียง ๒๐ ทะนาน ก็เท่ากับเป็นการไม่ซื่อตรง.

ในส่วนที่ว่า

“น้ำลายคายซากจากปากไป
กลับกลักลิ้นได้เจ้าดีจริง”

เป็นการค่านประเด็นที่ว่านางไม่ซื่อสัตย์ต่อขุนแผนสามี เนื่องจากเมื่อขุนแผนประกาศไม่ต้องการนางต่อไปก็เท่ากับนางขาดความสัมพันธ์กับขุนแผนแล้ว มาบัดนี้จะกล่าวว่านางไม่ซื่อสัตย์ต่อขุนแผนได้อย่างไร เมื่อขาดกันแล้วขุนแผนก็ไม่ควรกลับมาข้องแวะกับนางอีก (ถ้อยคำของนางวันทองตีความได้ ๒ ทาง ทางหนึ่งคือ ขุนแผนยกนางให้ขุนช้างแล้วไม่ควรกลับมาอ้างสิทธิ์ และอีกทางหนึ่งคือ ขุนแผนทิ้งนางไม่ต้องการนางแล้วก็ไม่ควรกลับมาข้องแวะกับนางอีก).

ขุนแผนจับเฉพาะประเด็นที่นางวันทองว่าตนไม่ควรกลับมา ได้กลับว่าการที่ตนต้องกลับมาก็เป็นเพราะความไม่ซื่อสัตย์ของนาง ดังที่ว่า

“อันตัวเจ้าแลเสียสัตย์วิบัติคิด
พี่จึงติดตามทวนมาสวนสัต
เจ้าเจนนางทวงทีดีสันทิต
บ้องปัดปาดหม่นละมุนตา
ขุนช้างได้นางมาสอบสวน
เจ้าจึงทวนถูกสัตย์สืบหา”

ขุนแผนใช้วาตะเปรียบเทียบสถานการณ์นี้ว่าเหมือนดังตนเป็นผู้ซื้อข้าว ๑ สัต แต่นางวันทองดวงข้าวให้เพียง ๒๐ ทะนาน ขุนแผนจึงต้องกลับมาทวงทวงข้าวที่ได้ไปไม่ครบปริมาณ แต่นางวันทองมีทักษะดีในการดวงข้าวโกงลูกค้าจึงสามารถดวงให้ดูใหม่ได้ปริมาณเท่าเดิม เป็นการยืนยันความถูกต้องซื่อตรงของนาง ทั้งที่นางมิได้ซื่อสัตย์ต่อลูกค้าแต่อย่างใด. เมื่อเรื่องเกี่ยวโยงไปถึง

ขุนช้าง นางวันทองรู้ว่าความไม่ซื่อตรงของนางต้องเปิดเผยแน่ จึงกล่าวต่อความผิดของขุนแผนว่าไม่ซื่อสัตย์ เข้าทำนองว่า “เธอว่าฉันผิด เธอก็ผิดเหมือนกัน” (ซึ่งการโต้แย้งในลักษณะนี้เท่ากับเป็นการยอมรับญัตติของอีกฝ่าย).

กระแสการโต้แย้งในตอนนี้นับว่ายังไม่คืบหน้าไปสู่ประเด็นอื่น ยังคงเกี่ยวข้ออยู่ในประเด็นโต้แย้งต้นเดิมคือเรื่องความซื่อสัตย์ของอีกฝ่าย แต่ความน่าสนใจอยู่ที่วาทะการเปรียบซึ่งต้องอาศัยการตีความจึงจะทราบว่าผู้ใดมีความเฉลียวฉลาดในการหยิบยกแง่มุมความหมายในกระแสการพูดของอีกฝ่ายมาใช้เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตน.

เมื่อขุนแผนค่านางวันทองตั้งนั้นแล้ว ก็ก่อนว่านางต่อไปว่า

“ไม่อดสูญปลุกขึ้นชิงผ้า
กลัวบ้างสัคนิดหาไม่มี
สิ้นปลุกลุกขึ้นทำไมใคร
มารองให้ชมขวัญก็วันแล้ว
ไม่อ้อมอ้อมใจบ้างเชียวหรือ
ยังขึ้นดื้อถือปัดว่าดวงแก้ว
มีฟังก็หลังจะเป็นแนว
ยังดินแค้นโดดเดือดไม่รู้ตัว”

สารที่มากับคำพูดนี้ก็คือ นางวันทองเป็นคนผิด ไม่ซื่อสัตย์ (มีชู) แล้วยังไม่ยอมรับว่าตนผิด คำพูดตอนนี้จึงเปิดโอกาสให้นางวันทองคิดหาประเด็นมาตอบโต้ขุนแผนได้ใหม่ ซึ่งอาจนับว่าเป็นญัตติแทรกก็ได้. กระแสการโต้แย้งจึงดำเนินไป โดยนางวันทองโต้แย้งจึงดำเนินไป โดยนางวันทองโต้แย้งจึงดำเนินไป โดยนางวันทองโต้แย้งจึงดำเนินไป

ไม่ซื่อสัตย์ต่อขุนแผน) แต่เป็นความผิดของขุนแผนที่ไม่เมตตานาง (ขุนแผนไม่ซื่อสัตย์ต่อนางวันทอง). อุทาหรณ์หรือข้อสนับสนุนที่นางวันทองยกมา ได้แก่

“ความหลังข้ายังจำไว้ได้ครบ
เจ้าเรียกให้เมียตบไม่เกรงใจ
ทั้งแขวนหนังสือตำสารพัด
ตตรอนค่อนว่าหาเสียงไม่
จะฉีกเชือดอเฒ่าแม่แลกใจ
ว่าไม่เลี้ยงแล้วเหมือนนกาก็
.....
ได้เสียตัวเพราะผิวไม่ไยดี
ถ้ามีเมตตาบ้างมีเป็นไร”

ในเหตุการณ์ทั้งสองที่นางวันทองยกมาเป็นอุทาหรณ์ ได้แก่ เหตุการณ์ตอนที่นางวันทองวิวาทกับนางลาวทอง ขุนแผนไม่ห้ามปรามนางลาวทองเท่ากับเป็นการให้ท้าย และเหตุการณ์ที่ขุนแผนย้อนกลับมาพบว่านางวันทองเข้าหอกกับขุนช้างไปแล้วได้ว่ากล่าวต่อหน้าธารกำนัลให้นางเจ็บอาย. แต่ละเหตุการณ์มิได้มีเฉพาะสายที่สามารถสนับสนุนจุดประสงค์ของฝ่ายนางวันทองเท่านั้น หากยังมีสายที่สามารถสนับสนุนจุดประสงค์ของฝ่ายขุนแผนด้วย ขุนแผน จึงใช้อุทาหรณ์เดียวกันแต่หยิบยกสายที่เป็นประโยชน์ฝ่ายตนมาค่านญัตติของนางวันทองที่ว่าขุนแผนไม่มีเมตตาต่อนาง คือ เหตุการณ์วันนั้นนางวันทองทำการหลบหลู่หยาบหยามสามีอย่างไม่ไว้หน้า ขุนแผนก็มีได้ลงโทษนางและเมื่อกลับไปพบว่านางได้เข้าหอกกับขุนช้างไปแล้ว ขุนแผนก็มีได้ฆ่าฟันนางให้หายแค้น. สิ่งเหล่านี้เป็น

เครื่องพิสูจน์ความจริงว่าขุนแผน มีเมตตาต่อนาง ดังที่ว่า

“รื้อเรื่องความหลังตั้งสมทบ
ข้าเรียกให้ใครตบจึงเจรจา
แค้นขุนแผนขุนลาวกับลาวทอง
โดดจากเรือนร้องทำทรมานหน้า
แปรดแปรนแดนขัดสะบัดมา
เหลือว่าอยู่แล้วแต่วันนั้น
เป็นใจใครมั่งจะไม่แค้น
ผิดเจ้าจะแล่นไปไหนนั้น
เพราะยังเมตตาไม่ฆ่าฟัน
โกรธกันจริงแต่ยังไม่ตตรอน
จากไปสองคืนคืนมาเรือน
เจ้าช้างเถื่อนกอดประทับไว้กับหมอน
แค้นใจตละไฟมาไหม้พอน
แต่วันนอนอยู่วันนั้นก็เจียนตาย
ถ้าเอากริษตินั้นให้เป็นผี
ปานนี้ก็สูญเป็นเถ้าหาย
ถึงโกรธยังรักยังเสียตาย
จึงคลายโทษหลังยังหยุดคิด”

ส่วนเรื่อง “หนังสือ” ที่นางวันทองกล่าวถึงนั้นขุนแผนก็นำมาค่านด้วย ว่าเป็นของขุนช้างทำขึ้น แล้วนางวันทองก็เชื่อฟังคำ เห็นดีเห็นงามกับขุนช้างทุกประการ. อุทาหรณ์ที่ยกมาคือเรื่องเรือนหอของขุนแผนที่ถูกขุนช้างรื้อทิ้งไป ดังที่ว่า

“หนังสืออะไรเข้าได้แขวน
ไม่รักแล้วก็แค้นมาเสกสรรค์
ที่รักนั้นแลหากไม่ว่างกัน
ลายมือของทั้นเจ้าจอมข้าง
ชูชอบใจเจ้าฝ่ายแยง
เสียดแทงสอดใส่ได้ทุกอย่าง
บ้านเราก็หนักกับกริมทาง
ถอนขว้างฉีกทิ้งเสียถมไป”

เหตุที่นางวันทองเชื่อฟังคำ เห็นดีเห็นงามกับขุนช้างทุกประการ

ดังกล่าวยอมเป็นเครื่องพิสูจน์ว่านางวันทองมีใจรักขุนช้าง, ทำให้ขุนแผนยังคงรักษามติดั้งเดิม คือนางวันทองไม่ซื่อสัตย์ต่อขุนแผน ดังที่ว่า

“ถ้าเจ้าซื้อครองสัตย์สุจริต
 นิดหนึ่งเหมือนเสียดาหาว่าไม่
 นี้เสียศีลสุดสิ้นทุกสิ่งไป
 ไหนเล่าเจ้าว่าแต่เดิมที
 ว่าสุดท้ายมิให้ชายอื่นต้อง
 ว่าจะครองอารมณ์แต่ตัวพี่
 ไยมาหนึ่งให้มันแคล้ายาวนยี่
 นี้ซู้หรือมิใช่ให้ว่ามา”

นางวันทองไม่สามารถค้ำขุนแผนได้ในข้อที่ว่านางมีสามีใหม่ เนื่องจากเป็นความจริงอันเห็นประจักษ์ จึงเลียงไปใช้วิธีหยิบยกญาติเดิมมา กล่าวใหม่แต่เปลี่ยนอุทาหรณ์หรือข้อสนับสนุน โดยยืนยันยืนยันมดีฝ่ายตนเองนั้นซื่อสัตย์. การมีสามีใหม่มิใช่ความผิดของนาง แต่เป็นความผิดของขุนแผนที่ไม่เมตตานาง และไม่ซื่อสัตย์ต่อนาง ดังที่ว่า

“ถ้าผู้มีเมตตาปกป้องกัน
 วันทองหรือใครจะทำได้
 เจ้าลอยข้อแสบลาที่หน้าไซ
 เพราะใจของเจ้าไม่เมตตา
 ขึ้นข้างไปกับนางลาวทองน้อย
 ข้านั่งตาคอยละห้อยหา
 หม่อมเมียเห็นยวไว้มิให้มา
 แค้นจะมีหน้าว่าไม่สมคำ”

ญาติที่ว่าขุนแผนไม่เมตตาวันทองนี้ได้ถูกขุนแผนค้ำไปแล้ว (ธรรมดาญาติที่ถูกค้ำแล้วแม้จะมีการเปลี่ยนอุทาหรณ์ก็มีได้ช่วยให้เกิดผลดีในการโต้แย้ง) นางวันทองจึงจะ

การใช้เหตุผลเปลี่ยนไปใช้โวหารประชดประชันขุนแผนแทน, นางกล่าวว่าเมื่อขุนแผนเห็นว่านางไม่มีดีแล้วควรปล่อยให้นางอยู่ตามประสาของนาง ขุนแผนจะมารุ่นวายเกี่ยวข้องกับเพื่อประโยชน์ใด หรือว่าขุนแผนต้องการสิ่งอื่น? นางวันทองจึงยื่นข้อเสนอใหม่ทำนองตัดปัญหาให้ขุนแผนไปเสียให้พ้น, ซึ่งข้อเสนอนี้ก็ฟังดูเป็นการหมิ่นให้ขุนแผนเจ็บแค้นด้วยคือ

“จะต้องการเงินทองสักสองสัด
 น้องไม่ขัดดอกจะสู้ทนหัวให้
 หรือเสียเจ้าลาวทองจึงหมองใจ
 จะหาให้กอดเล่นอย่าเป็นทุกข์
 ขอบใจจะเอาไทยหรือเอาลาว
 ที่สาวสาวจะเอามวยหรือไรจุก
 น้องให้ไว้กราบกรานอย่ารานรุก
 อย่ายามลูกเกล้าน้องจะหมองมัว”

ประเด็นที่นางวันทองยกมาเปิดทางให้ขุนแผนโต้ตอบกลับ เนื่องจากมี ๒ สายความคิดซึ่งทำให้อีกฝ่ายสามารถหยิบยกสายที่ขัดกับความประสงค์ของฝ่ายตรงข้ามมา “เล่นงาน” ฝ่ายนั้นได้. สำหรับเรื่องเงิน และผู้หญิงฝ่ายนางวันทองหยิบยกขึ้นมาใช้เป็นข้อเสนอแลกเปลี่ยนเพื่อตัดปัญหาให้ขุนแผนมาข้องแวกกับนางอีก แต่ฝ่ายขุนแผนได้หยิบยกความคิดอีกสายที่ขัดความประสงค์ของนางวันทองมาค่อนว่าประชดประชันอีกฝ่ายให้เจ็บใจ คือ นางวันทองอวดความร่ำรวยของซู้ และการที่ว่าหาผู้หญิงอื่นให้แทนตน ก็เพื่อตนจะได้อยู่กับซู้ นั้น ดังที่ว่า

“รู้แล้วว่าซู้เจ้าเศรษฐี
 มั่งมีเงินทองจะกองให้
 เงินทองจะพ่องไปเมื่อไร
 ช่างว่าได้พูดพรั่าจะทำคุณ

 ยังจะขอลูกสาวคนอื่นให้
 ช่างพี่ไรตะบอยนี้ร้อยอย่าง
 จะหาคนอื่นยึดแก้ขัดพาลง
 เจ้าจะกอดขุนช้างสบายใจ”

เมื่อมาถึงตอนนี้ความจริงนางวันทองหมดประเด็นโต้แย้งแล้ว เพราะขุนแผนหักล้างได้เกือบทั้งหมด ขุนแผนจึงขาดความระมัดระวัง, ในตอนท้ายจึงได้ตั้งญาติแทรกเข้าไปในประเด็นที่ยังค้างคาใจ เพื่อหักล้างนางวันทองลงอย่างราบคาบ คือประเด็นที่นางวันทองอ้างว่ามีใจกับขุนช้าง แต่ที่ต้องเป็นเมียขุนช้างเพราะถูกขืนใจ (นางวันทองซื่อสัตย์ต่อขุนแผน) ขุนแผนกล่าวว่า

“ว่าได้ว่าไปไม่มีอาย
 ตัวซู้กลับกลายว่าผิอำ
 ถึงว่าเราอยู่ไกลเข้าใจหมด
 ช่างไปปดทำเล่นไม่เป็นสำ
 แม่เจ้าเข้าด้วยช่วยกระทำ
 เข้าปล้ำส่งให้กับขุนช้าง
 ผีพรายมันบอกแก่เราสิ้น
 ตัวดินแต่ใจไม่แหห่าง”

คำพูดตอนนี่ของขุนแผนมีจุดอ่อนที่แย้งได้ นั่นคือ ขุนแผนผลอยอมรับญาติฝ่ายนางวันทองที่ว่านางไม่มีใจกับขุนช้าง เพราะถ้านางมีใจกับขุนช้างจริง นางศรีประจันก็คงไม่ต้องช่วย “ปล้ำส่งให้ขุนช้าง”. ยิ่งไปกว่านั้นความที่ขุนแผนไม่ทันระวัง

เพราะมุ่งแต่จะก่อนว่านางวันทอง, ขณะที่ขุนแผนว่านางวันทองไม่มีสัตย์ “ไปปดทำเล่นไม่เป็นสำ” นั่นเอง ขุนแผนก็ได้ถนัดตั้งญาติที่มีจุดอ่อน ทางฝ่ายตน เรื่องนางวันทองไม่เชื่อสัตย์ โดยอุทธรณ์ที่ยกมาอ้างคือ “ผีพราย มันบอกแก่เราสิ้น ตัวดินแต่ใจไม่แห่ห่าง” ทำให้นางวันทองแย้งอุทธรณ์นี้ขึ้นทันควันว่า

“ดิ้นร้องตลกระเบือนจะหักวง
ลูกทะเลวงเล่นไปมันไล่จุด
ปะแม่ตีข้ากระหน่ำรูด
อีพรายมุดเข้ามาเห็นว่าเป็นใจ
ด้วยตัวเป็นหญิงกึ่งเงา
จะดันดันไปหาผู้ใดได้
จึงเสียตัวชั่วเพราะเขาขึ้นใจ
ไอ้ผีปากบอนช่างก่อนครม”

การยกเรื่องผีมาอ้างนับว่าเป็นความผิดพลาดที่ฉกรรจ์ของขุนแผน เพราะทำให้นางวันทองสามารถยกมาใช้เป็นข้อพิสูจน์ว่าขุนแผนเองที่พูดจาไม่มีจริง และไม่มีสัตย์ กุอ้างคำพูดของพยานผีพรายเพื่อปรักปรำนาง. ถ้อยคำเหล่านั้นขุนแผนว่านางวันทองเองแต่อ้างว่าผีพรายกล่าว นางวันทองจึงถือโอกาสใช้วิธีการของขุนแผนย้อนกลับคืนไปโดยไม่ลืมล้าท้ายอย่างเจ็บแสบว่า

“ช่างมาไฟไรใส่ความ
จะเอาหนามทุเรียนเข้าข้อนตบ
ผีไม่มีสัตย์ไอ้บัดชบ
ให้สลบลงสาแก่หน้าใจ”

ผลจึงออกมาเป็นว่านางวันทองสามารถหักล้างทัศนะฝ่ายขุนแผนได้

และตั้งญาติแตกที่ขุนแผนไม่สามารถหักล้างได้ นั่นคือ ขุนแผนไม่มีสัตย์ เหตุผลของขุนแผนเลื่อนลอยไม่มีข้อเท็จจริงรองรับ หลักฐานพยานก็เกิดขึ้นมาเอง, ขุนแผนจึงเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในการโต้แย้งครั้งนี้อย่างแทบไม่ทันรู้ตัว.

จะเห็นได้ว่าการโต้แย้งอย่างคมคายทั้งหมดนี้ดำเนินไปอย่างมีเหตุผลและมีหลักเกณฑ์ หลักเกณฑ์ดังกล่าวช่วยให้วิสามานยนการกำหนดทิศทางและพัฒนาการแห่งการโต้แย้งให้เป็นไปตามต้องการและนำไปสู่การลงจบที่สวยงามประทับใจ. แต่ทั้งนี้ ก็คงปฏิเสธมิได้ว่าองค์ประกอบสำคัญที่เพิ่มรสชาติในการฟังไม่แพ้เรื่องการใช้เหตุผล ก็คือ ศิลปะแห่งวาทะในการใช้ว่ากล่าว ระบายอารมณ์ความรู้สึกของผู้พูด ซึ่งในการโต้แย้งตอนนี้ตัวละครทั้งคู่ได้สรรหียบยกเรื่องต่างๆ มาว่ากัน เพื่อให้อีกฝ่ายเจ็บแสบสาใจ ควบคู่ไปกับกระบวนการโต้แย้งโดยใช้เหตุผลนั้นด้วย.

ในทางวัฒนธรรมไทย หลักวิธีที่จะว่าผู้หญิงให้เจ็บต้องว่าเรื่องความบกพร่องเชิงจริยะในเรื่องคู่ครอง หรือความไม่สำรวมในกาม. ส่วนการจะว่าผู้ชายให้เจ็บต้องลบหลู่ดูหมิ่นและทำลายความภาคภูมิใจ. ตัวละครทั้งคู่ได้ใช้หลักวิธีดังกล่าวนี้ และศิลปวิธีทางภาษาก็ได้ถูกนำมาใช้อย่างหลากหลาย เช่น การใช้นัยความหมาย, การเปรียบเทียบ และการเปรียบเทียบเป็นต้น.

การใช้นัยความหมายจะเห็นได้ตอนที่ขุนแผนต่อว่านางวันทองก่อน

ข้างรุนแรงภายใต้ถ้อยคำไพเราะ ละมุนละม่อมของขุนแผนที่ว่า

“นิจจาเข้าวันทองน้องพี่อา
พี่จำหน้าเนื้อน้องได้ทุกแห่ง
นิจจาใจข้างกระไรมาแปลกแปลง
เอามือคลำแล้วยังแคลงอยู่คลับคล้าย”

ส่วนนางวันทองก็ตอบโต้ว่า ขุนแผนเป็นคนกลับกลอกไม่มีสัจจะ ซึ่งนับว่ากระทบกระเทือนศักดิ์ศรีของขุนทหารนัก ด้วยการใช้ความเปรียบว่า

“น้ำลายคายซากจากปากไป
กลับกลักลิ้นได้เจ้าดีจริง”

และเมื่อนางวันทองว่าขุนแผนเป็นคนหยุ่มหิมข้างแจกแจกความผิดของผู้อื่น (ผิดวิสัยชาย) ก็ใช้ความเปรียบอย่างคมคายแสดงความรอบรู้ของกวี โดยนำความเปรียบในเรื่องไตรภูมิพระร่วงตอนที่ว่าด้วยขนาดของ “กัลลละ” (เชลล์ปฏิสนธิ) อันเล็กกว่าหยดน้ำมันทาที่หลงเหลือติดปลายเส้นผมชาวอูตรกฐ (ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าเส้นผมคนเรารวมตา 8 เท่า) หลังจากการสะบัดแล้วเจ็ดครั้ง^๕ มาปรับเปลี่ยนเป็นความเปรียบว่าขุนแผนว่า

“นี่เส้นผมกลมน้อยเสียนักอีก
ซีกเดียวเจ้ายังจักได้เจ็ดเส้น”

และเมื่อขุนแผนเสียนางลาวทองไป ก็กลับมาหานางซึ่งขุนแผนประณามอยู่ว่าชั่วช้าไม่มีดี นับว่าขุนแผนสิ้นไร้อับจนอย่างน่าสมเพช, นางวันทองได้ก่อนว่าเปรียบเปรยให้เจ็บใจว่า

“นี่ลาวทองจากห้องไปแล้วหรือ
จึงตั้งคือเดือตมาเวลาค่ำ
ไม่ตามใจซัดใจจึงเพื่อพำ
นือดน้ำแล้วสิเลียวมากินนม”

นับเป็นถ้อยยาวจากที่คมคายในแง่
ความเปรียบที่มีลักษณะแตกต่างกัน
เสียดสีประชดประชัน คือ นางลาวทอง
ใสสะอาดเสมือนน้ำ ส่วนนางวันทอง
สกปรกเสมือนนม, แต่เมื่อขุนแผน
ไม่มีน้ำ ก็จำเป็นใช้นมแก้กระหาย

ถ้อยคำเยาะหยันของนางวันทอง
กระทบใจขุนแผน กระเทือนความ
รู้สึกเรื่องศักดิ์ศรี เพราะเรื่องนางลาว
ทองต้องพรากรนี้มีสาเหตุจากความ
ประมาทชะล่าใจของขุนแผนที่ไว้ใจ
ฝากเวรไว้กับขุนช้าง, เมื่อขุนช้างทูล
ฟ้องพระพันวษา นางลาวทองก็ถูก
พรากรไปไว้ในวัง ตัวขุนแผนเองก็ต้อง
โทษห้ามเข้าเฝ้า และให้ไปตระเวนด่าน
ขุนแผนต้องยอมจำนนรับชะตากรรม
โดยดูขุฎี ในสภาพที่ไม่ต่างจากผู้พ่าย
แพ้เพลี่ยงพล้ำ ฉะนั้นคำกล่าวเชิงรุก
อย่างได้ทีของนางวันทองจึงมีผล
กระทบความรู้สึกของขุนแผนอย่าง
มาก. ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ทรงใช้
ทักษะความรู้เรื่องการเล่นหมากรุก
มาสร้างชุดความเปรียบเทียบสถาน-
การณ์ที่นางวันทองกระทำแก่ขุนแผน
กับสถานการณ์บนกระดานหมากรุกว่า

“ซิจิตเซใจวันทองเอ๋ย
กระไรเลยตัดได้ไปเป็นปลิด
ขาดเม็ดเด็ดเรือไม้เผื่อคิด
ม้าลาเล็ดลิดอยู่อลวน
จากเบี่ยงเสียสองเพราะต้องคาด
พันฟาดเบี่ยงหายกระจายป็น
ม้าก้าวยาวเรือก็เหลือทน
เมื่อพืจันแล้วจะไล่แต่รายโคน”

ความเปรียบที่ใช้ตัดพ้อนี้
สะท้อนใจผู้อ่าน ทำให้รู้สึกเห็นใจ
ขุนแผนไปด้วย, แต่ขุนแผนก็ไม่ยอม
ให้นางวันทองได้ใจ ขุนแผนได้
ตอบโต้นางวันทองด้วยการเปรียบ
นางกับนางกาก็ผู้หญิงที่โลกประณาม
ว่า

“มันพอกับเรื่องนางกาก็
เจ้าบักขุนช้างพานางเหาะ
ที่เหมือนคนสรรพ์สรรจำเพาะ
อย่าลอลละเลยเจ้าจะคืนวัง”

และยกเรื่องพระรามกับนางสีดา
ในรามเกียรติ์มาแกลังกล่าวประณาม
ให้เห็นความตรงข้ามของนางวันทอง
กับนางสีดาที่โลกยกย่องว่าซื่อสัตย์
ต่อสามีด้วยว่า

“คิดมาน่าน้อยใจนัก
อัปลักษณ์เหมือนนิยายเขาเล่นโขน
สีดาเดียวเปลี่ยวใจไปกับโจร
พระรามโทนทองเที่ยวระทมใจ”

นางวันทองตอบโต้คำกล่าว
เปรียบเปรยที่ว่านางเป็นผู้หญิงไร้อิ
จริยะด้วยการกล่าวประชดประชัน ว่า

“ได้อายด้วยหลงมาเป็นผัว
มีดมัวลคมคดงคดปลัก
เพราะยาแฝดแปดปนระคนนักร
มาคบชู้แล้วจึงซัดให้เสียชาย
เมื่อแรกเจ้ายังรักอยู่กับข้า
ขอขมาเสียเถิดฟ้าฟั่งจะหาย
ตละต้องของใส่ที่ในกาย
นวลหน้าผ้าลายอยู่มอมแมม
แต่เพียงไปได้กับเจ้าลาวทอง
ผ่องดังเพชรรัตนกระจัดแจ่ม
ผิวผ่องตละทองประกบแกม
นี่เหลาะแหละลอมแลมเข้ามาไย”

คำพูดของนางวันทองนับเป็นการ
สบประมาทขุนแผน เนื่องจากขุนแผน
เป็นคนมีวิชา การโศกนรรยาทำเสน่ห์
นับเป็นความโง่งมอย่างน่าสมเพช,
แม้ในความจริงขุนแผนมิได้ต้องเสน่ห์
ยาแฝดของภรรยาคนใด แต่นาง
วันทองก็ค่อนข้างให้เจ็บใจเนื่องจาก
ขุนแผน ไปหลงใหลนางลาวทอง (ราว
กับต้องเสน่ห์ยาแฝด) จนลืมนาง.

นอกจากนี้เมื่อนางวันทองกล่าว
ว่าจะให้เงินทองจำนวนมากและผู้
หญิงสาวแก่ขุนแผนก็นับเป็นคำกล่าว
ที่อาจตีความได้ว่านางวันทองดูหมิ่น
ฐานะความยากจนของขุนแผนสามีก่า,
เป็นการเน้นย้ำความด้อย ความพ่าย
แพ้ของขุนแผนที่มีต่อขุนช้างผู้ซึ่ง
นอกจากความร่ำรวยแล้วไม่มีสิ่งใด
เทียมเท่าขุนแผนได้เลย. คำกล่าวนี้
นับเป็นการทำลายความภาคภูมิใจของ
ขุนแผน ทำให้ความเป็นขุนทหารที่มี
ฝีมือ มีความเก่งกล้าสามารถไม่มีใคร
เทียบเทียมเป็นสิ่งที่ถูกมองข้ามโดย
ภรรยาเก่าอีกด้วย.

อย่างไรก็ดีถ้อยยาวจากที่ต่างฝ่าย
สรรมากล่าวเชือดเฉือนกันด้วยแรง
โทสะ แม้จะเผ็ดร้อนรุนแรงถึงระดับ
อารมณ์ แต่ก็ยังเป็นไปอย่างมีรสนิยม
และความคำนึงถึงบุคลิกภาพตัวละคร,
โดยทั่วไปก็ฟังไม่หยาบระคาย เพราะ
ศิลปะในการใช้ภาษาของกวี ซึ่งส่อง
สะท้อนให้เห็นความประณีตแห่ง
บุคลิกภาพทั้งของตัวละครและกวีเอง
เช่น

“อย่าลอลหนว่านักจะหักนวล
อย่ามาสวนสอบคำให้ซ้ำใจ”

คำว่า หักทวน ในที่นี้ ถ้าเป็นคำสามัญก็จะตรงกับคำว่า ตบ นั่นเอง, แต่กวีสามารถสรรถ้อยคำมาใช้ได้อย่างดี ทำให้สามารถสื่อความหมายตามที่ต้องการได้โดยไม่ฟังหยาบกระด้างเมื่อให้ขุนแผนใช้กับผู้หญิงที่รัก.

ส่วนนางวันทองซึ่งมีบุคลิกภาพเป็นผู้หญิงฝึปากกล้านั้นอาจมีการใช้คำหนักบ้าง เช่น

“ยังจะมาบ้ันรูปเป็นตำรา
สามร้อยมารยาช่างว่ารำ
เมื่อกระนั้นเป็นไรจึงไม่ทำ
ไม่ลืมตาขึ้นคลำให้เต็มใจ

ฮีนทองชั่วชาติอุบาทว์แล้ว
พ่อพลายแก้วจะเลี้ยงมันไหนได้
มานั่งไกลไม่กลัวตัวจัญไร
โหยโอดไปมั่งแล้วกระมังนา”

การโต้แย้งถ้าหากดำเนินไปด้วยการใช้เหตุผลแต่เพียงอย่างเดียวก็

คงจะจืดชืด จำเป็นต้องพึ่งพาศิลปะแห่งวาทะเป็นเครื่องช่วยเพิ่มรสชาติ สีสันให้แก่การโต้แย้ง. แต่ศิลปะแห่งวาทะที่ปรากฏในตอนนี้นี้มักมีบทบาทเน้นหนักไปในทางถ่ายทอดอารมณ์ผู้พูด อันเป็นการสะท้อนให้เห็นความจริงแห่งสถานการณ์การโต้แย้งระหว่างสามีภรรยา, ซึ่งแม้จะดำเนินไปด้วยเหตุผลอยู่บ้างก็จริงแต่การใช้อารมณ์ก็มักเข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งเสมอ. ศิลปะแห่งวาทะดังกล่าวได้ช่วยสร้างความต่อเนื่องเมื่อกระแสดการโต้แย้งด้วยเหตุผลขาดตอนลง และช่วยสร้างความเพลิดเพลินให้แก่ผู้ฟังได้เป็นอย่างดี.

ความผสมผสานกันอย่างกลมกลืนของการใช้เหตุผลและอารมณ์ อีกทั้งยังประกอบด้วยศิลปะแห่งวาทะอันประทับใจผู้ฟังดังที่ปรากฏในบทเสภาตอนนี้นี้ล้วนเกิดแต่พระปรีชาสามารถของกวีผู้ทรงพระราชนิพนธ์ ซึ่งได้

ทรงนำศิลปะวิธีแห่งกระบวนการโต้แย้งมาใช้ได้อย่างเหมาะสมเจาะจงตามเป็นความดีเด่นในแนวที่แปลกออกไป. อาจเป็นเพราะเหตุดังกล่าวข้างต้น บทเสภาในตอนขุนแผนตัดพ้อต่อคำกับนางวันทองจึงปรากฏคุณค่าเป็นที่ประจักษ์มาจนทุกวันนี้.

เอกสารอ้างอิง

๑. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน. พระนคร: แพร่พิทยา; ๒๕๑๓.
๒. คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว.. คึกฤทธิ์ ปราโมช. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง (จำกัด) (มหาชน); ๒๕๓๕.
๓. สวามี สัตยานันทบุรี. หลักการไต่สวนคดี. พระนคร: โรงพิมพ์กรุงเทพบรรณาการ; ๒๕๓๘.
๔. พญาภิไธ. ไตรภูมิพระร่วง. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาการ; ๒๕๐๕.

Abstract A Song Recital of “Khun Chang - Khun Phaen”: The Episode where Khun Phaen Confronts Wanthong
Chosita Maneesai
Associate Member, the Academy of Arts, the Royal Institute, Thailand

The episode “Khun Phaen intruding into Khun Chang’s House”, from King Rama II’s work entitled Khun Chang - Khun Phaen, has always enjoyed particular fame among Thai readers for its esthetic and emotional qualities, especially the scene narrating the encounter between Wanthong and Khun Phaen. It is, therefore, of special interest to analyze the literary features and devices which contribute to such qualities. The study on this subject reveals the writer’s praiseworthy talent in the use of argumentation and rhetorical techniques comprising wit and the artistic use of words in a satirical fashion. Combined with a refined and harmonious composition, these elements create a vigorous literary power which has exerted impressive effects on the readers of all ages.

Key words : Khun Chang, Khun Phaen, Wanthong